

Domnului Ion Gheție
la șaptezeci de ani
Omagiu

O ETIMOLOGIE CONTROVERSATĂ: vorbă < (v. rom. *dvorbă* <) sl. *dvorība*

CARMEN-GABRIELA PAMFIL

I. 1. Asupra etimologiei cuvântului *vorbă*¹ s-au aplecat, de-a lungul vremii, numeroși lingviști români și străini, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui următor. Date fiind, pe de o parte, complexitatea problemei și, pe de altă parte, insuficiența materialului informativ supus investigației, ipotezele referitoare la originea acestui cuvânt, formulate în timp, au fost dintre cele mai diferite; inițial, s-a propus pentru *vorbă* un etimon latin, apoi o etimologie internă, și, în final, de pe la începutul secolului al XX-lea, un etimon slav, *dvorība*, considerat, până astăzi, ca explicația cea mai plauzibilă².

Pentru că soluția etimologică propusă acum valorifică, în esență, unele ipoteze formulate ori sugerate în istoria (mai îndepărtată a) cercetării, argumentația, într-o primă etapă, se va cristaliza în jurul punctelor de vedere exprimate anterior, care vor fi prezentate critic și precumpănitor cronologic.

2. În *Scrisoarea Moldovei*, 1825, p. 333 (traducere târzie a lucrării *Descriptio Moldaviae*, redactată de D. Cantemir între 1714 și 1716), se dă cea dintâi explicație etimologică a lui *vorbă* din lat. *verbum*³ („lat. *verbum*, it. *parola*, mold. *vorba*”)⁴.

Deși pare curios, în *Lexiconul de la Buda* (1825) și în *Dicționarul academic* al lui Laurian și Massim (1876), lat. *verbum* nu este indicat ca etimon al lui *vorbă*⁵;

¹ Cuvintele din familia lexicală *vorbi* (peste 30 la număr) au frecvență mare în limbă, fiind și foarte bogate semantic; *vorbă*, de pildă, are peste 40 de sensuri și subsensuri și intră în alcătuirea a peste 150 de sintagme, locuțiuni și expresii; a *vorbi*, principalul verb prin care se reflectă în română dimensiunea intersubiectivă (E. Coșeriu) a limbajului, are, la rândul său, 40 de accepții și intră în peste 90 de construcții fixe.

² A existat și ideea unei etimologii germanice, susținută de C. Diculescu, în ZRPh, XLI (1921), p. 427, la care autorul a renunțat în *Die Gepiden*, I, Halle, 1922. Vezi DR, II (1922), p. 884; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediție definitivă, București, 1986, p. 221.

³ Vezi Gh. Bogaci, *Note semantice „A vorbi, vorbă”*, în „Arhiva”, XLIV (1937), nr. 2–3, p. 251; G. Istrate, *D. Cantemir și problemele limbii*, în LR, XXIII (1974), p. 7.

⁴ Mențiunea „mold.” notifică circulația cuvântului *vorbă* în Moldova lui D. Cantemir. Totuși, în lucrările redactate în română, principele moldovean a preferat seria *vorovă, vorovi, vorovitoru* etc., folosind *vorbă* extrem de rar (I. I. I, 194).

⁵ Unii cercetători au interpretat cronat explicațiile respective. Vezi Gh. Bogaci, *art. cit.*, p. 251; Werner Bahner, *Limba română în concepția lui Diez*, în LR, XVII (1968), p. 7.

aici, *verbum* apare doar ca echivalentul latin al unor semnificații ale rom. *vorbă* („cuvânt”, „discurs”, „conversație” etc.), alături de alte sinonime, ca *vox*, *sermo*, *colloquium* etc.

Desigur, asemănarea formală și concordanțele semantice dintre rom. *vorbă* și lat. *verbum*, în condițiile cunoașterii insuficiente a legilor fonetice de evoluție de la latină la română, i-au putut determina pe lingviștii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea să admită că la originea rom. *vorbă* ar fi lat. *verbum*. Astfel, Timotei Cipariu, în *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* (Blaj, 1854), deriva pe *vorbă* din lat. *verbum*, -a. În absența vreunui alt exemplu care să illustreze schimbarea lat. *é* > rom. *ó*, el explica această transformare excepțională prin „analogia latină din *verto* – *vorto*”⁶. A. de Cihac, în *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I, *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, Francfort, Berlin, București, 1870, s. v. *vorbă*, menționează, de asemenea, etimonul latin *verbum*, pl. *verba*, cu precizarea că „seulement le mot rom. a gardé l'acception du vocable latin; dans les autres langues romanes, *parabola* (παράβολή) a été substituée à *verbum*”. Fapt important, Cihac înregistrează și o formă *vorobă*, ca variantă învechită a lui *vorbă* (și nu a lui *vorovă*; el nu înserează, de altfel, în volumul al II-lea al dicționarului său, un articol *vorovă*). Lazăr Șăineanu, în *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 164, își însușește explicația lui Cihac: „*Verbum* a transmis românește, sub forma *vorbă*, toate nuanțele sale de sens”⁷. Chiar și A. Philippide, rigurosul neogramatic, în *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 66⁸, deriva pe *vorbă* din lat. *verbum*. În cursul universitar *Istoria sunetelor românești* (redacția M. Costăchescu)⁹, 1901, p. 393, detaliind pe etape evoluția fonetică, Philippide lărgeste totodată cadrul discuției: „lat. *verbum* > **verbesc* > **vărbesc* > *vorbesc* > *vorovesc*”; „*vorbă* și *vorovă* < *vorbesc*”. El introduce, așadar, două aspecte noi: 1) relația între *vorbă*, *vorbi* și *vorovă*, *vorovi*; 2) calitatea de postverbale a substantivelor *vorbă* și *vorovă*¹⁰. S. Pușcariu, în DR, III (1924), p. 838, plecând de la existența maced. *vărghesc* „dojenesc”, se întreba, la rândul său, dacă „*vorbesc* al nostru nu reprezintă și el un **vărbescu*, derivat din *verbum*”¹¹. În același articol, lingvistul clujean constata că *vorbă* ar fi „un postverbal din *vorbi*”, concedând că „apropierea

⁶ Vezi Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I, București, 1987, p. 193; cf. și vol. II, București, 1992, p. 93.

⁷ În *Dicționarul universal al limbei române*, Șăineanu oferă – cum se va arăta la locul potrivit – o cu totul altă explicație.

⁸ Vezi și noua ediție, *Opere alese*, București, 1984, p. 54, cf. p. 230.

⁹ Ms. păstrat la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”, Iași.

¹⁰ În *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 193, lingvistul ieșean va propune o altă etimologie, care va fi comentată mai jos.

¹¹ Pușcariu trimitea la studiul lui Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e*, Iași, 1920, p. 65, care mai degrabă respingea etimonul lat. *verbum*: „Dacorom. *vorbesc* «sprechen» < *verbum* (?); în macedor. lipsește reflexul latinescului *verbum*, totuși *vărghescu* rezultă mult mai ușor decât dacorom. *vorbesc* dintr-un radical *verbum*”. Pe vechiul *vorovă* Iordan îl consideră „derivat imediat de la verbul *vorovesc* = *vorbesc*” (p. 190).

de slavul *dvorība* ar putea fi ulterioară” (*ib.*). Pentru etimonul *verbum* a optat și Th. Capidan (DR, III, 1924, p. 1088). De asemenea, romaniștii Fr. Diez și A. M u s s a f i a consideră că rom. *vorbă* provine din lat. *verbum*. F. George M o h l, în *Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899, p. 200, conștient, ca și Cipariu, de imposibilitatea transformării lat. *é* în rom. *ó*, propune o formă latinească populară „**vorbum* > **vorba*, care ar fi existat în limba soldaților din Dacia, de unde dr. *vorbă*”¹². Pentru W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1924, lat. *verbum* „Wort” se regăsește numai în ital., span., port. *verbo*.

Contestarea etimonului latin *verbum* s-a făcut întotdeauna numai cu argumente de fonetică istorică. În sprijinul aceleiași idei mai poate fi invocat și faptul că rom. *vorbă* nu este atestat deloc în secolul al XVI-lea; el apare sporadic abia către jumătatea secolului al XVII-lea în Muntenia: *să facem vorbă* (*voroavă* MOLD.) PRAV. 29; în textele din Moldova, *vorbă* este puternic concurat de *voroavă* și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; prima atestare de care dispunem este din *Letopiseșul* lui Miron Costin: *au făcut vorbă către craiul*. O. 284; în Transilvania, *vorbă* își face apariția abia către sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind și astăzi în concurență cu *voroavă*, la nivelul graiurilor. Deși sunt destule cazuri de atestare târzie a unor cuvinte moștenite, totuși un cuvânt cu asemenea încărcătură semantică și-ar fi manifestat neîntrerupt existența, dacă ar fi provenit din latină. Mai mult, dacă româna ar fi moștenit lat. *verbum* „cuvânt”, nu ar mai fi fost necesară crearea unui sinonim *cuvânt* < lat. *conventus* „adunare”, *conventum* „înțelegere”.

3. B. P. H a s d e u este primul lingvist care, în *Cuvente den bătrâni*, tomul I, București, 1878, intuiește că *a vorbi* și *a vorovi* reprezintă unul și același cuvânt; el greșește însă când consideră că *vorovi* a rezultat din *vorbi*, prin „propagațiunea... progresivă [a lui *o*], însoțită de asimilațiunea labialelor” (p. 417)¹³. Gr. Crețu, într-o notă explicativă din *Lexiconul slavo-românesc* al lui Mardarie Cozianul, editat în 1900, propune o etimologie internă pentru *vorbă* și *vorbi*, în relație directă cu *vorovi*, căruia îi atribuie origine slavă: „Forma relativ nouă *vorbă*, în loc de *voroavă*, este un substantiv verbal de la *vorbire*, și acesta s-a făcut din mai vechiul *vorovire*, prin sincoparea lui *o* al doilea neaccentuat și o ușoară disimilație a lui *v* din grupul *rv*; iar *vorovire* nu este decât sl. *говорити* metatezat în *гововити*, în care apoi s-a asimilat guturala inițială. Am zis că formele *vorbă*, *vorbire* sunt relativ nouă, pentru că nu le-am putut găsi în nici un monument anterior Lexiconului acestuia din 1649. Cea mai veche carte cu dată sigură din *Chrestomatia* d-lui Gaster, unde se află o asemenea formă, este *Apostolul* de la București, 1683” (p. 389). Din păcate, ipoteza profesorului hușean, pe care vom încerca s-o argumentăm în partea a III-a a studiului de față, nu a avut ecou în epocă¹⁴

¹² Apud Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier, Paris, 1901, p. 74; în versiunea românească, *Istoria limbii române*, I, București, 1962, p. 59.

¹³ Vezi și noua ediție B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, tomul I, București, 1983, p. 408.

¹⁴ Singur Gh. Bogaci, în *art. cit.*, p. 252–253, se referă la soluția etimologică a lui Gr. Crețu, dar introduce unele inexactități în legătură cu contribuțiile acestuia.

Ov. Densușianu, care citise lucrarea lui Crețu înainte de tipărire, adoptă ipoteza acestuia, susținând, în *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, p. 74, cam aceeași evoluție, la care însă va renunța mai târziu: „Considerăm cuvântul românesc [*vorbă*] ca un derivat postverbal al lui *vorbire*. Or, forma cea mai veche a lui *vorbi* este *vorovi*, care nu are nimic de-a face cu *verbum*”.

4. Câțiva ani mai târziu, slavistul bulgar St. Romansky, în articolul *Vorbă und voroavă*, apărut în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, Leipzig, XIII (1905–1907), p. 106–108, fixează rădăcinile modernului *vorbă* în v. rom. *dvorbă* (< sl. *dvorība*). Din punct de vedere fonetic, evoluția *dvorbă* > *vorbă* nu pune probleme; grupul *dv* s-a redus la *v*, ca în *dvornic* > *vornic* (cf. *dvorniceasă*, *dvornicel*, *dvornicie*). Dificultatea constă în explicarea evoluției semantice. Pentru Romansky, veriga de legătură între *dvorbă* și *vorbă* o constituie verbul v. rom. *dvorbi* (< sl. *dvorbīti*). El propune două posibile evoluții semantice. Într-o primă ipoteză, sensul „a sluji la biserică, a face o slujbă religioasă” al v. rom. *dvorbi* (derivat din *dvorbă* „slujbă la curte”) s-ar afla la originea accepțiilor „a se închina, a se ruga; a spune, a rosti o rugăciune”, pe care le ilustrează cu două exemple din Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților: dvorbindu-l cetașii lui și îmbiindu-l în toate pohte să să dezmierde și să-și petreacă... și aflând pre sfântul Polihroni dvorbind la sfântul jărtavnic*. Interpretarea semantică este eronată. În aceste contexte *dvorbi* nu are sensul „a se ruga”, ci „a sluji”, cum remarcă P. P. Panaitescu¹⁵. Romansky apreciază că sensul „a se ruga; a spune, a rosti o rugăciune” al v. rom. *dvorbi* ar fi putut constitui nucleul din care s-ar fi dezvoltat ulterior semnificațiile modernului *vorbă*.

Mai plauzibilă i se pare însă cea de-a doua ipoteză, în care v. rom. *dvorbi* este derivat „direct” dintr-un sl. *dvorbīti*, descoperit în versiunea slavonă a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, cu un sens diferit față de cel indicat de editorul P. A. Lavrov, anume „a interveni pentru cineva; a pleda pentru cineva”; și, de aici, „a vorbi”. Verbul *dvorbīti* ar fi o variantă a sl. *dvoriti* (> rom. *dvori*), căruia Romansky îi imaginează următoarea evoluție semantică: a sluji la curte – a vorbi cu bunăvoință – a interveni în favoarea cuiva – a ruga pe cineva, a se ruga – a vorbi. Și conchide: „Sensul verbului trebuie să fi influențat înțelesul substantivului *dvorbă*, care există în limba modernă numai în forma *vorbă*”¹⁶. În finalul articolului, St. Romansky se referă la cuvintele *vorovavă* – *vorovi*, sinonime, în textele vechi, cu *vorbă* – *vorbi*. El atribuie rom. *vorovi* origine ucraineană, explicând evoluția printr-o metateză reciprocă: ucr. *hovoriti* > **hovoresc* sau **vovoresc* > *vorovesc* (cf. ucr. *mohila* > *movilă* > *moghilă*).

¹⁵ În articolul *Urme feudale în vocabularul limbii române*, în SCL IX (1958), p. 170.

¹⁶ „Die Bedeutung des Verbums muß die Bedeutung des Subst. *dvorbă* beeinflussen haben, das in der heutigen Sprache unter der Form *vorbă*” (p. 107).

Etimologia ucraineană a verbului *vorovi* (< *hovoriti*) a fost diferit apreciată de lingviști: a fost acceptată de P. Skok¹⁷, S. Pușcariu¹⁸, H. Brüske¹⁹, Ion Gheție²⁰; primită cu rezervă de Kr. Sandfeld – Jensen²¹ și de autorii dicționarelor actuale (DM și DEX); respinsă de A. Philippide²², H. Tiktin²³, Ov. Densusianu²⁴ și alții. Aceștia din urmă au propus – cum vom vedea – diferite etimoane slave. Li se adaugă, în ultimele decenii, G. Mihăilă, care, într-o notă la *Cronica lui Moxa*, din *Cuvențe den bătrâni*, tomul I, preciza că „verbele *a vorbi* și *a vorovi* au etimologie diferită: primul provine de la subst. *vorbă*, *dvorbă* (< slavon. ДВОРЬБА «serviciu la curtea domnească»), în timp ce al doilea se explică, mai degrabă, prin v. sl. говорить «a zice, a spune»” (p. 592)²⁵.

În schimb, derivarea cuvântului *vorbă* din v. rom. *dvorbă* (susținută și de analogia evoluției lat. *conventus* > rom. *cuvânt*) s-a impus, fără a mai fi supusă vreodată unei necesare revizuirii. Cealaltă ipoteză, a unei evoluții directe dintr-un slav *dvorbiti* a fost ignorată, după ce, în 1910, A. Philippide atrăgea atenția că verbul *dvorbiti* din textul slavon al *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* „este într-adevăr egal cu *dvorbesc*, dar nu în felul cum crede dl Romansky, că adecă verbul român ar fi împrumutat din slavonește, ci, din contra, *dvorbiti* din textul slav al *Învățăturilor lui Neagoe* este foarte probabil un românism” (*ib.*). Și pentru G. Mihăilă *dvorbiti* „a sluji la curte” este „derivat specific slavonei românești, alături de *dvoriti*”²⁶. Faptul că există atestări ale verbului *a vorbi* în Muntenia secolului al XVI-lea (într-un document din 1550, ap. STOICESCU, S. D. 161, și la CORESI, L. 389/8) vine, de asemenea, în sprijinul ideii că sl. *dvoriti* a putut deveni *dvorbiti* sub influența rom. *vorbi*.

Primul care a adoptat soluția etimologică propusă de Romansky a fost L. Șăineanu. În ediția a III-a a *Dicționarului universal al limbii române* (1914), s. v. *vorbă*, se precizează: „[Vechi rom. *dvorbă* «curte domnească și adunare la sfat»... = slav. *dvoriba* «curte», de unde formele reduse munt. *vorbă*, și mold. *horbă*..., cu sensul de «adunare» și de «vorbire», noțiuni înrudite și analoage sinonimelor *cuvânt*, *taifas* etc. (v. *vorovă*)]”. *Vorovă* „pare de aceeași origină cu *vorbă* (printr-un intermediar rusesc)”; *vorovi* este derivat din *vorovă*.

¹⁷ În „Slavia” IV (1923), p. 336.

¹⁸ În DR III (1924), p. 380. În *Limba română*, II. Rostirea, București, 1959, p. 153 (§ 91), Pușcariu va invoca un sl. *govoriti* ca etimon al lui *vorovi*: „Dacă *vorovi* s-a născut din slav. *govoriti*, cu același sens, trebuie să presupunem, alături de o asimilație (**vorovi*), o metateză reciprocă între v și r”.

¹⁹ În *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen*. Jahreshb. XXVI–XXIX (1921), p. 44; *vorovă* < ucr. *hovor* „das Sprechen”.

²⁰ *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 196; *Grauirile dacoromâne în secolele al XIII-lea – al XVI-lea (până la 1521)*, București, 2000, p. 131.

²¹ În Jahreshb. XXXIII, p. 499; fonetismul nu ar fi justificat satisfăcător.

²² În studiul *Un specialist român la Lipsca*, Iași, 1910, p. 87.

²³ În *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [Band I–III], Bukarest, 1903–1924.

²⁴ În GR. S. II (1925), p. 17.

²⁵ Vezi și art. *Addenda au „Dictionnaire du roumain ancien”* (III), RRL XXI (1976), nr. 1, p. 64.

²⁶ În studiul *Originalul slavon al „Învățăturilor” și formația culturală a lui Neagoe Basarab*, care prefătează ediția *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, București, 1970, p. 100. Vezi și P. P. Panaitescu, *art. cit.*, p. 170.

H. Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band II, Bukarest, 1895, înregistrează cuvântul *dvorbă* „Aufwartung, Huldigung bei Hofe, Cour”, provenit din Ksl. *dvorība* (așadar fără a face vreo relație cu *vorbă*), în seria lexicală *dvoreală, dvoreán, dvorenésc, dvorenín, dvorí* (cu varianta *dvorbi* < Ksl. *dvoriti*). Însă în volumul al III-lea al dicționarului (1924), cuvântul *dvorbă* devine varianta învechită a lui *vorbă*, în temeiul articolului lui Romansky: „Et. Ksl. *dvorība* (altrum. *dvorbă*). «Aufwartung», siehe WEIG. JB. XIII, 106, zur Form vgl. *vórníc = dvorínikŭ*”, s. v. *vorbă*. Originea *voroavei* „ist dunkel, Ksl. *góvorŭ* «Lärm», *govoriti* «reden» etc. stehen lautlich zu weit ab”. *Vorbi* este derivat din *vorbă*.

Ov. Densusianu, în *Semantism anterior despărțirii dialectelor* (GR. S. II, p. 16–17)²⁷, reluând discuția despre originea cuvintelor *vorovi* (*vorbi*) – *voroavă* (*vorbă*), se deține de ipoteza propusă în 1901: „e greu de admis că *vorbi* ar fi rezultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de al doilea *o* și trecerea lui *v* la *b* după *r*” (p.16). El susține, de astă dată, că aceste cuvinte nu pot fi decât de origine slavă, dar respinge etimonul ucr. *hovoriti* pentru *vorovi* și reconstituie un v. sl. **dvoroviti* (derivat din *dvorŭ* „curte domnească”), cu semnificația „a se aduna la curte, a sta de vorbă acolo”, înrudit cu sârb. *dvorovati* „a sta, a petrece la curte sau aiurea” și cu pol. *dworowac* „a glumi, a lua în răs”. Pentru explicarea originii cuvintelor *vorbă* și *vorbi*, el invocă, asemenea lui Romansky, v. rom. *dvorbă* (< v. sl. *dvorība*) „slujbă” și *dvorbi* „a sluji” și „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva”. Densusianu presupune că introducerea lui *vorovi* și *vorbi* în română va fi fost favorizată de judecățile de la curte²⁸: „despre cei care luau parte la aceste judecăți s-a zis că «*voroveau*», «*steteau la voroavă*», «*la vorbă*» și pe urmă *a vorovi*, *a vorbi* a ajuns să însemne același lucru ca *a cuvânta*, să-l înlocuiască chiar pe acesta în cele mai multe părți” (p. 16–17)²⁹. Lingvistul bucureștean încadrează această evoluție semantică în seria unor evoluții analoge: gr. ὄμιλία „convorbire” și ὀμιλία „subiect de conversație” < ὀμιλεῖν „a se întâlni, a se aduna”; ἀγορεύειν „a vorbi, a ține o cuvântare” < ἀγορά „adunare”; v. germ. *mahal* „adunare, judecătore, vorbire” > *mahalen* „a vorbi”; lat. *conventus* „adunare” și, de aici, ceea ce se spune într-o adunare; „convorbire” > *cuvânt* și *cuvânta*; maced. *zbor* „vorbă, cuvânt” (*zburare* „a vorbi; vorbire”) < bulg. *sborŭ* „adunare; vorbă” etc. – fapt care i-a asigurat credibilitatea.

În *Originea românilor*, volumul al II-lea, Iași, 1928, A. Philippide renunță la ideea originii latine a cuvântului *vorbă*. Aici, el admite că *vorbă* (< probabil v. rom. *dvórbă*) și *vorbi* au etimologie slavă: v. bulg. *dvorŭ* „aula”, *dvorovati* „commorari”, *dvoriti* „servire”, *dvorība* „servitium, ministerium, die Aufwartung”. Cu acest prilej, învățatul ieșean face remarca, foarte importantă, că atât *vorbă* și *vorbi*, cât și v. rom. *voroavă* și *vorovi* au avut încă de la început aceleași înțelesuri. El consideră că „aceste cuvinte s-au născut din împrejurările de

²⁷ Vezi și *Opere*, I, București, 1968, p. 597–598.

²⁸ Vezi și *Opere*, III, București, 1977, p. 79.

²⁹ P. P. Panaitescu, în *art. cit.*, p. 171, respinge interpretarea lui Densusianu.

«a sta în cercul familiei», «a se găsi împreună cu alți oameni de serviciu la curtea lui Vodă ori la curtea boierului» (p. 193). Și adaugă: „un înțeles analog s-a dezvoltat la bulgarul *dvorĭa* «persuader, exhorter, se concerter»” (*ib.*).

Tot în aceeași perioadă, Gh. Bogaci, în *art. cit.*, p. 251–261, încearcă să argumenteze ideea că pentru cercetarea originii cuvântului *vorbă* trebuie reținut sensul „a peți, a curta”, care s-ar regăsi în numeroase cuvinte slave cu rădăcina în *dvorŭ* „curte”.

Și pentru I.-A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Partea I, *Dicționarul limbii din trecut și de astăzi*, București, 1931, *vorbă* ar fi derivat din v. rom. *dvorbă* (< vsl. *dvorĭba*); la fel, pentru A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.

O primă sinteză a rezultatelor – în fond modeste – la care s-a ajuns în cercetarea acestei probleme, apare la Alexandru Ciorănescu, în *Diccionario Etimologico Rumano*, La Laguna, 1958–1959: „Origine incertă. Pare să provină din sl. *dvorĭba*, de la *dvorŭ* «curte» (Tiktin; Candrea; Densusianu, GR.S., II, 16), prin intermediul unei evoluții ca aceea a lui *cuvânt* < *conventum*. Prezența lui *horbă* «adunare» la Dosoftei (Iordan, BL, IX, 57) și «vorbă» la Neculce pare să confirme această ipoteză. Totuși *dvorbă* apare în limba veche cu sensul de «serviciu la curte» și nu se confundă niciodată cu *vorbă*; pe de altă parte, *vorovă* nu a căpătat o explicație satisfăcătoare. Der. din lat. *verbum* (Cipariu, *Gram.*, 320; Șăineanu, *Semasiol.*, 164; cf. Romansky, *Jb.* XIII, 106–8) nu este probabilă. Uz general (ALR I, 28). După Herescu, ZRPh., LXXII, 388–91, a existat o «fuziune populară» între cuvântul lat. și cel sl.³⁰. Această ultimă ipoteză nu reprezintă o noutate. O. Densusianu în 1925 lansa o supoziție asemănătoare: „Aceste cuvinte [*vorbă*, *vorbi*, *vorovă*, *vorovi*] se prezintă ca un grup semantic care a apropiat forma moștenită din latină de câteva altele de proveniență străină”³¹.

Al. Rosetti, în *Istoria limbii române*, III. *Limbile slave meridionale*, București, 1940, p. 64, reia ipoteza Romansky – Densusianu, anume „dr. *vorbă*: cf. v. sl. *dvorĭba* „servitium”, *dvoriti* „servire” (pentru sens, trebuie plecat de la „bei Hofe dienen”, Romansky, *W Jb.*, XIII, 106 sq.)³².

G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, Iași, 1980, în ciuda faptului că susține aceeași etimologie (sl. *dvorĭba*) pentru *vorbă*, lărgște perspectiva cercetării, încercând să fixeze momentul pătrunderii cuvântului *dvorbă* în limba română. Sl. *dvorĭba* „serviciu, vizită la curte, omagiu”, și descendentul acestuia, v. rom. *dvorbă* „slujbă la curte”, nu puteau fi cercetate de lingvistul ieșean decât în relația firească cu realitatea la care se referă, anume curtea feudală și, implicit, momentul întemeierii Principatelor (secolul al XIV-lea). Constatând unele inadvertențe între faptele de limbă – formele palatalizate, de tipul *vorg'i*, și variantele moldovenești *horbă*, *horbi* – și propria sa

³⁰ Citat după traducerea românească a acestui dicționar, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, 2001.

³¹ În *art. cit.*, p. 17.

³² Vezi și ediția definitivă, București, 1986, p. 316; cf. p. 289.

concepție privind vechimea respectivelor fenomene lingvistice, savantul ieșean formulează unele explicații suplimentare, menite – în opinia sa – să lămurească lucrurile. Cum, pentru G. Ivănescu, palatalizarea labialelor „s-a petrecut cel mai târziu prin veacul al X-lea sau al XI-lea” (*ib.*, p. 332), iar prefacerea lui *v-* > *h-* a fost, de asemenea, anterioară întemeierii Principatelor (*ib.*, p. 485), urma că sl. *dvoriba* „serviciu, vizită la curte, omagiu” a ajuns să însemne „vorbit, vorbă” numai în situația în care cuvântul va fi fost introdus „mai înainte de întemeierea țărilor, pe vremea acelor voievodate româno-slave din Ardeal, de prin secolele al IX-lea – al XI-lea”. Realitatea lingvistică infirmă această ipoteză. Consecința imediată ar fi fost, în acest caz, ca în Transilvania sl. *dvoriba* să fi lăsat și primele urme. Or, cum am precizat deja, aici *vorbă* apare în texte mai târziu decât în Principate, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind și astăzi puternic concurat, în graiurile populare, de *voroavă*. Ivănescu precizează, în același context, că altul va fi fost statutul slavonismelor *a dvori* „a sluji” și *dvorean* „curtean”, care „sânt în mod sigur din epoca întemeierii țărilor” (*ib.*).

II. 1. Probabil că sl. *dvoriba* (> rom. *dvorbă*) va fi pătruns în română în epoca întemeierii Principatelor, o dată cu slavonismele *dvoriti* (> rom. *dvori*)³³ și *dvorjaninū* (> rom. *dvorean*), ca termen administrativ, de curte. Cuvântul este atestat târziu, cu fonetismul slav menținut, în secolul al XVII-lea, iar atestările de care dispunem provin numai din Moldova.

Originarul slavon apare într-un document din 1611, menționat de P. P. Panaitescu³⁴, în care se vorbește despre casa unde locuiesc călugării de la mănăstirea Secul (Iași) „când vin na *dvorbah* (pentru slujbe)”.

V. rom. *dvorbă* „slujbă, serviciu la curte” figurează rar în documentele românești³⁵, indiciu că va fi avut o circulație foarte restrânsă la aristocrația cultă moldovenească. Este întâlnit într-un înscris moldovenesc din 1678, în *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, s. v. *dvorbă*. Cu același sens, cuvântul mai apare într-un act din secolul al XVII-lea, la N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVI, p. 129. Într-un zăpis din 1662, este atestat și sensul „sfat domnesc”: „*dvorba curții mării sale domnului*”³⁶, care, în textele literare, va evolua spre „adunare, mulțime”.

2. Scriitorii moldoveni din secolul al XVII-lea au îmbogățit semantismul cuvântului³⁷. De la sensul etimologic „serviciu, slujbă (la curte)”³⁸, Varlaam,

³³ Verbul *dvori* „a sluji, a servi pe cineva” apare în secolul al XVI-lea la Coresi, precum și în documentele din secolele al XIV-lea – al XVII-lea; în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, *dvori* este atestat în toate cele trei țări românești (vezi *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780)*, *Termeni regionali*, București, 1987, s. v.).

³⁴ Autorul indică colecția *Documente privind istoria României. A. Moldova*, sec. XVII–3, p. 26.

³⁵ În DRH, seria *A. Moldova* și seria *B. Țara Românească*, cuvântul *dvorbă* nu figurează.

³⁶ Vezi Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III/I, p. 202, ap. STOICESCU, S. D., 24.

³⁷ Vezi și *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780)*, *Termeni regionali*.

³⁸ De la același sens s-a creat și accepția „sprijin, ajutor”: *Pre cei din grele scârbe Le fiti, Fecioară, dvorbă*. DOSOFTEL, O. I, 339. Cf. și *dvorbitor*, -oare „ajutor, sprijin”: *Eu voi fi rugătoare și dvorbitoare cătră iubitul meu fiu*. VARLAAM, în *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780)*, *Termeni regionali*.

Gr. Ureche, M. Costin, Dosoftei ș. a. au dezvoltat semnificația „slujbă religioasă; rugăciune” (la Dosoftei și „slavă, binecuvântare”): *Să ne agiute noao... cu dvorba și cu ruga lor*. VARLAAM, O. 25^{v/1}. *Carii dvoriț la Domnul în casă... Și nopțale tăind dvorbă lungă* (binecuvântați pe Domnul B 1938), *Vă rădicaț mâmule pre rugă*. DOSOFTEI, O. I, 300.

Teoretic, acest sens ar fi putut evolua, în timp, cu fonetismul *dv-* > *v-*, spre valorile „dicendi”, „adresare către cineva; vorbire, vorbă”. În realitate, *dvorbă* și-a păstrat până la dispariția din limbă fonetismul slav, asemenea întregii familii lexicale (*dvori*, *dvorean*, *dvorbitor*, *dvoreală*, *dvorelnic*), iar dezvoltarea semantică s-a limitat la „rugăciune către Dumnezeu”. În mod simetric, verbul *a dvori* (*a dvorbi*) a stagnat la semnificația „a sluji la biserică; a se ruga lui Dumnezeu”: *Chemarea svinților ce-i chemăm ca să dvorbască pentru noi cătră domnul Dumnedzeu*. VARLAAM, O. 25^{v/1}.

În această epocă, pentru ideea de „exprimare, comunicare verbală”, în textele moldovenești, pe lângă *a cuvânta*, *a grăi*, *a spune*, *a zice* etc. erau uzuale *a vorovi-voroavă*. În Muntenia însă, *vorbă* și, mai ales, *a vorbi* erau frecvente în secolul al XVII-lea: *Să facem vorbă (voroavă MOLD.)*. PRAV. 29. *Ce graiuri și ce vorbe vei vorbi*. NEAGOE, ÎNV. 270 ș. a.

Așadar, faptele de limbă nu conduc spre constatarea unei legături genetice între *dvorbă* și *vorbă*, întrucât: 1) în Muntenia, slavonismul *dvorbă* nu este atestat; în schimb, aici apar, în secolul al XVI-lea, primele atestări ale verbului *a vorbi* (considerat a fi derivat din *vorbă*): *Acel om va vorbi cu mine* (a. 1550). STOICESCU, S. D. 161; *Cela ce ne-au vorbit pentru această lume rea*. CORESI, L. 389/8. *Vorbă* apare, însă, în texte în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în *Pravila* lui Matei Basarab și în *Învățăturile lui Neagoe Basarab*; 2) în Moldova, *dvorbă* este atestat în secolul al XVII-lea și tot acum apar primele atestări ale cuvintelor *vorbă* și *vorbi*: *E vorba de unul din aceste două popoare*. M. COSTIN, O. 222. *Încearcă să vorbească prin semne*. id. ib. 232. La Dosoftei apare varianta populară, cu *v-* > *h-* (care dovedește circulația cuvântului în graiuri): *Fără nemică frică de celea ce-ș cugeta a horbi*. V. S. decembrie 214^{v/26}.

Concluzia firească, în această situație, ar fi că între slavonismul *dvorbă* „slujbă; adunare” și cuvintele „de declarație” *vorbă* – *vorbi* nu se poate reconstitui nici o relație etimologică.

Și totuși, între cele două serii lexicale s-au produs, în timp, apropieri, chiar interferențe. Influențele s-au exercitat însă dinspre *a vorbi* – *vorbă* spre slavonismele respective. Astfel, asemănarea formală între *dvori* și *vorbi* a făcut ca la un moment dat, probabil în Muntenia secolului al XVI-lea, să apară, prin atracție paronimică, varianta *dvorbi* și, de aici, și cuvântul *dvorbitor*, *-oare*³⁹. Poate că sensurile „a se ruga lui Dumnezeu” și „rugăciune” ale cuvintelor *dvor(b)i*, respectiv *dvorbă* se vor fi constituit în contexte în care predomina ideea adresării către divinitate: *Chemarea svinților ce-i chemăm ca să dvorbască pentru noi cătră*

³⁹ Cum s-a văzut, verbul *a vorbi* a influențat și slavonul *dvorbiti*, în veacul al XVI-lea.

domnul Dumnedzeu... ca pre niște slugi și priiatini lui Dumnedzeu, înaintea căruia dvorbăsc și-l proslăvăsc, nu ca cu putearea lor să ne agiute noao, ce cu dvorba și cu ruga lor să ne împreune noao darul lui Dumnedzeu. VARLAAM, O. 25^v/1. *Cu inemă curată și frântă și cu frică să dvorim la rugă naintea lui D[u]mn[e]dzău să ne ierte de greșeale.* DOSOFTEI, V. S. mai 134^v/23.

Semnificația „sfat domnesc” (atestată documentar) a generat sensul „adunare, reuniune”. Cu acest sens, *dvorbă* apare la aceiași scriitori moldoveni (*Dvorba îngerilor.* VARLAAM, C. *Au poftit Racoșii îndată pre Ștefan Vodă la masă... Dacă s-au mai veselit, au poftit cimpoiașul cu cimpoi de urșinic la dvorbă cu dzicături [„cântări”].* M. COSTIN, O. 173; *Stând înaintea-i în dvorbă toți aleșii și boiarii.* DOSOFTEI, V. S. noiembrie 124^v/25).

O evoluție de la „adunare, reuniune” la „discuție, conversație; vorbire, vorbă” nu a mai avut loc. E drept că asemenea dezvoltări semantice s-au produs în alte situații (lat. *conventus* – *cuvânt*, sl. *soborŭ* – *sobor*, *zbor* etc.), dar nu și în cazul cuvântului *vorbă*. Date fiind neconcordanțele semnalate mai sus, se poate susține că nu există nici un spațiu, nici un timp anume pentru o asemenea evoluție. În Moldova, unde ar fi fost normal ca ea să se producă, *vorovă*, cu sensul „conversație, taifas; vorbire” a predominat în toată epoca veche, până în veacul al XIX-lea (*Acoló ședzum și plânsăm La vorovava ce ne strânsăm* DOSOFTEI, O. I, 307. *Conversația sau vorovava... este în armonie cu purtările lor.* AR (1829), 247), în vreme ce în Muntenia (unde v. rom. *dvorbă* nu este atestat în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a veacului următor), actualul *vorbă* era folosit, și cu această accepție, încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea (*Când... vei tocmi boiarii și slugile-ți la masă... și vor sta în vorbă.* NEAGOE, ÎNV. 260). Cum ideea de „adunare” este înrudită cu aceea de „conversație”⁴⁰ și creează adesea un raport implicit, transferul semantic poate avea loc în ambele sensuri: *Când vei fi chemat la ospăț în vorba oamenilor, portul și cuvintele tale să fie spre învățatură creștinilor* (a. 1677). BUL. COM. IST. II, 266; cf. *S-au vorovit* [„s-au adunat, s-au întâlnit (pentru a se sfătui)”] *cu o seamă din curtea domnească.* URECHE, ap. Densusianu, *Opere*, III, p. 79⁴¹. *Acoló ședzum și plânsăm La vorovava ce ne strânsăm.* DOSOFTEI, O. I, 307.

Lingviștii (în special Romansky și Densusianu) care au identificat în v. rom. *dvorbă* (<sl. *dvorŭba*) etimonul cuvântului *vorbă* și-au susținut demonstrațiile cu exemple extrase mai ales din opera lui Dosoftei. Pușcariu a intuit însă că „*vorbă* ar fi un postverbal din *vorbi*, iar apropierea de slavul *dvorba* ar putea fi ulterioară”⁴². Într-adevăr, Dosoftei a creat de la *dvorbă* și *dvorbi* forme și sensuri noi, care au putut conduce la o asemenea interpretare. Astfel, ideea de „adunare, mulțime (de oameni); public, asistență; sfat” este exprimată de Dosoftei și prin *ho(a)răbă*: *Să mira toată horba vădzând.* V. S. septembrie 4^v/1. *Strângându-să hoarbă pregiur*

⁴⁰ Vezi Iorgu Iordan, *Notes de lexicologie roumaine*, în „Bulletin linguistique”, IX (1941), p. 57.

⁴¹ Ov. Densusianu oferă altă interpretare citatului respectiv.

⁴² Vezi DR III (1924), p. 838.

dânșii. ib. octombrie 75^f/28. *Să face o adunare...; îl întreba cine-î... Iară sv[fi]nția sa, făcând o voroavă de horbă* [discurs public], *povesti limpede. ib. 179^v/7. Împăratul și patriarhul făcând horbă chemară pre omul de-l întrebară. ib. decembrie 200^v/22. De aici, poetul moldovean a dezvoltat și alte valori semantice speciale, precum „(adunare prilejuită de o) sărbătoare”: Pentru veșmânt de podoabă Că s-au îmbrăcat la hoarbă. O. I, 212. Fetele le sânt cu podoabă, Ca beserica în dzî de hoarbă. ib. 322, chiar și construcții fixe: în hoarbă cu... „împrenă, laolaltă; alături, aproape”: De vii cu totul iadul să-i soarbă, Să nu mai hie cu lumea-n hoarbă. O. I, 123. Și mearsără sfu[ffl[e]tele lor la Dumnădzău în hoarbă cu îngerii în ceriu. V. S. septembrie 33^f/29. La Dosoftei apare și verbul a vorbi (< a dvor(b)i) cu sensul „a sluji; a se ruga”: Și dorind lungă vreme svânta liturghie să vadză făcută de mămule preuțeșt[i] și diaconești, în loc de olătar trebui [marginal: trebăului] preutul svânta și spăsătoare dumnădzăiasca liturghie denainte lui. Iară svântul de toată dulceața săturându-să, părându-i așe că prăvește vădzându-să în ceriu. Și așe bine viețuind și în ceriu suindu-să vorbește cu toț svinții în sălașele întâi născuțelor, cântând sfânta troiță. V. S. ianuarie 34^v/16. Acest context nu a intrat în atenția lingviștilor vreodată; însă același vorbi, dintr-un alt pasaj (*Ceata sfinților în beserică vorbește cu noi. MOL. 9^b*), a fost interpretat de D. Pușchilă ca însemnând „a se aduna”.*

Cuvântul *horbă* a fost înregistrat de Fr. Damé și de H. Tiktin în dicționarele lor; Tiktin precizează: „Et. Unbek”. Pentru Ov. Densusianu⁴³ această formație lexicală ar descinde din sl. *dvorība* și ar constitui un argument în plus în sprijinul etimologiei sale: „Înțelesul de la Dosoftei, oricât s-ar îndepărta de cel din slavă, se poate explica admitând că *horbă* < *vorbă* a însemnat mai întâi «strângere de oameni la curte, adunare la curte» și apoi «adunare», în general. Rămâne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, românizând-o, cum a făcut în alte cazuri, sau poate a auzit-o în Moldova? Fonetismul (cu *h* pentru *v*) pare să ne arate că avem de a face cu un slavism ce pătrunsese în graiul moldovenesc și, în cazul acesta, am avea o confirmare indirectă pentru ceea ce am spus cu privire la *vorbi*, că nu poate fi izolat de *dvorība*”. Argumentația lui Densusianu este, de fapt, un demers ipotetic, nesusținut de fapte de limbă. Mai întâi, în ce epocă va fi însemnat *vorbă* (sau moldovenescul *horbă*) „adunare la curte”? Abia în secolul al XVII-lea *dvorbă* este atestat cu acest sens (inexistent la sl. *dvorība*). Și tot în secolul al XVII-lea apar primele atestări ale cuvântului *vorbă*, cu sensurile de astăzi. Apoi, nu era nevoie ca Dosoftei să fi „românizat” sau „moldovenizat” forma slavă. Varianta *horbă* (= *vorbă*) circula, desigur, prin Moldova și-i era cunoscută lui Dosoftei, de vreme ce el însuși folosește verbul *a horbi* (= *a vorbi*) (V. S. decembrie 214^v/26). Mai târziu, în prelegerile universitare privind limba lui Dosoftei⁴⁴, lingvistul bucureștean elimină sl. *dvorība* din explicația formei

⁴³ Vezi *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, p. 16–17.

⁴⁴ Vezi *Limba română în secolul al XVII-lea (1935–1936)*, în *Opere*, III, București, 1977, p. 47.

horbă, propunând derivarea acesteia din construcția *a sta în dvorbă* „a sta la un loc cu alții într-o adunare”, pe considerentul că „faptul străngerii mai multora la un loc implică o convorbire”. Drept urmare, *horbă* „nu poate să fie decât forma de mai înainte *dvorbă* – *vorbă* cu fonetismul alterat, cunoscut în Moldova și în alte părți de la nordul țării, unde *v* înainte de *o*, *u* trece la *h* (*hulpe*, *hultur* etc.). *Horbă* a fost schimbat apoi în *hoarbă*, după cum a mai procedat [Dosoftei] și în alte cazuri”. P. Skok⁴⁵ identifica, de asemenea, pe *horbă* cu *vorbă*, considerat a fi provenit din sl. *dvorība*. La fel vor fi gândit Pușcariu și echipa de lexicografi ai *Dicționarului Academic*, din moment ce s. v. *horbă*⁴⁶ se face trimitere la *vorbă*. Iorgu Jordan⁴⁷ apropie, și el, pe *horbă* de *vorbă*. L. Șăineanu⁴⁸ vedea în acest cuvânt o influență din partea gr. *hor* „cor”. Toți cercetătorii au considerat că *horbă* „adunare, mulțime” este o formație lexicală proprie numai limbii lui Dosoftei. Era firesc să se încerce, de aceea, explicarea genezei acesteia, cu toate riscurile pe care le presupune pătrunderea în laboratorul creației unui mare poet. Dar antrenarea unui asemenea cuvânt, ca verigă în lanțul argumentelor unei demonstrații etimologice, este cel puțin oțioasă. Sunt cunoscute virtuțile lui Dosoftei în domeniul creativității lexicale⁴⁹, iar acest *horbă*, ca și derivatele: *horbi* (*Horbiia* [„aduna”] *împregiur săgetând pre sv[ă]nt[u]l la obraz și la ochi*. V. S. februarie 62/1) și *horbitor* (*Maică-mea... s-au mirat cu toț horbitorii* [„cei de față”]. ib. noiembrie 153/8) vin să confirme ingeniozitatea poetului moldovean. *Horbă* este, fără îndoială, o formație inspirată. Dosoftei va fi pus în relație acest cuvânt (și derivatele) de el creat, și nu preexistând în limbă, cu o realitate originară, pe care astfel o evocă⁵⁰. Poate că prin *horbă*, Dosoftei, îngemănând „(con)vorbirea” cu ideea de „solidaritate”, cu „comuniunea”, a revelat rostul profund al limbajului uman. *Horbă* a fost însă pus în legătură cu un alt cuvânt obscur, *horbot*⁵¹ (*Ce horbot de oameni* „mulțime zgomotoasă de oameni”, înregistrat la Târgu-Neamț, în revista „Ion Creangă” (Bârlad) III (1910), p. 341). De aceea, formula lexicografică a lui Tiktin pare, deocamdată, optimă.

III. 1. Respingerea sl. *dvorība*, ca etimon al rom. *vorbă*, atrage, în mod firesc, propunerea unui alt etimon. Cercetarea materialului lingvistic sub aspect semantic și fonetic a dus la concluzia că originea îndepărtată a cuvântului *vorbă* s-ar afla în ucr. *hovoriti*⁵² (prin metateză reciprocă și asimilație) sau, poate, și

⁴⁵ Vezi recenzie la S. Pușcariu, în DR III (1924), p. 838.

⁴⁶ Nu este varianta moldovenească a lui *vorbă*, ci *horbă* „adunare, mulțime” din Dosoftei. Vezi S. Pușcariu, *art. cit.* (DR III, p. 838).

⁴⁷ Vezi *art. cit.*, p. 57.

⁴⁸ Vezi *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, p. 165.

⁴⁹ Vezi Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 44–54.

⁵⁰ Cf. Eugen Coșeriu, *Limbajul poetic*, în *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXXIII. A, Iași, p. 149–162.

⁵¹ În DA, *horbot* s. a. este trimis la *vorbă* și *horbotă* [sic!].

⁵² Etimologia verbului *vorovi* < ucr. *hovoriti* a fost susținută – cum am precizat deja – de St. Romansky, P. Skok, S. Pușcariu (inițial), H. Brüske și Ion Gheție.

într-un mai vechi slav *govoriti*⁵³ „a spune” (ca în cazul cuvântului *movilă*⁵⁴, de pildă). Această problemă rămâne deschisă. Obiectivul studiului de față este de a prezenta argumentele lingvistice care susțin ipoteza lui Gr. Crețu (și nu numai), anume că *a vorbi* provine din v. rom. *a vorovi*, prin accidente fonetice, și că *vorbă* este postverbalul lui *vorbi*, așadar, fără nici o legătură etimologică cu sl. *dvoriba*. Majoritatea lingviștilor derivă verbul *a vorbi* din *vorbă*; cât privește statutul lui *vorovă* de postverbal al lui *vorovi*, acesta este de multă vreme acceptat. De altfel, cei mai mulți lingviști care au studiat etimologia lui *vorbă* au luat în discuție și perechea lexicală *vorovă* – *vorovi*. Înaintea tuturor a făcut-o, cum s-a văzut, B. P. Hasdeu. A urmat Gr. Crețu. Ov. Densusianu vorbea chiar de un „grup semantic”⁵⁵ complex, ale cărui elemente au istorii ce se interferează, confundându-se adesea. În același sens, Philippide constată sinonimia perfectă între *vorbă* – *vorbi* și *vorovă* – *vorovi*, în româna veche: „De la capul locului, *vórbă*, *vorbésc*, vechi române *vorová*, *vorovésc*, au avut înțelesul pe care Gaster, în *Chrestomație*, îl traduce cu *discussion*, *dispute*, *discours*, *causerie*, și pe care-l au *vorovă*, *vorovesc* în vechea română”⁵⁶. Același Philippide susținea⁵⁷ însă că „limba nu suferă sinonime. Cuvinte cu exact același înțeles nu există, căci îndată se diferențiază prin ceva, astfel că cutare cuvânt arată cutare nuanță, iar celalalt cuvânt altă nuanță a lucrului”. Perechea *vorovi* – *vorbi* nu se afla, în limba veche – cum se va putea constata în continuare –, într-un raport propriu-zis sinonimic; ea reprezenta, de fapt, două ipostaze ale uneia și aceleiași existențe: prima, originară, *vorovi*, și-a transferat, în timp, întreaga încărcătură semantică, într-o a doua ipostază, nouă, *vorbi*, rezultată din accidentarea formei originare.

În româna veche, clasa „verba dicendi” era alcătuită dintr-o serie de cuvinte, parțial sinonime: *băsădi*, *băsnii*, *blești*, *certa*, *chema*, *cuvânta*, *gâlcevi*, *glăsui*, *grăi*, *îndemna*, *mărturisi*, *minți*, *numi*, *ocări*, *pări*, *pomeni*, *porecli*, *poșunci*, *povesti*, *prici*, *propăvădui*, *propozi*, *răspunde*, *rosti*, *sfădi*, *sfătui*, *spori*, *sporovăi*, *spovedi*, *spune*, *stărui*, *sudui*, *vădi*, *vesti*, *zice*, *zvoni* etc.⁵⁸. Prin majoritatea verbelor menționate se exprimă ideea comunicării *despre ceva* (*cuvânta*, *grăi*, *mărturisi*, *rosti*, *spune*, *zice* etc.). Puține sunt acelea care desemnează „con-vorbirea”, comunicarea *cu cineva*, sens prin care se relevă – ceea ce Eugen Coșeriu numește – *dimensiunea intersubiectivă a limbajului*, *alteritatea*⁵⁹. În plus, semantismul acestora era specializat pentru anumite tipuri de comunicare (*a bășădi*, *a se certa*, *a se sfădi*, *a se sfătui* etc.). Este adevărat că pentru comunicarea intersubiectivă, se

⁵³ Pentru o etimologie slavă (alta decât ucraineană) au optat: Gr. Crețu, Ov. Densusianu, L. Șăineanu, A. Philippide, Gh. Bogaci, S. Pușcariu (la un moment dat), G. Mihăilă.

⁵⁴ Cf. soluția etimologică în DLR, s. v.

⁵⁵ Vezi *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, p. 17, și *Opere*, I, p. 598.

⁵⁶ Vezi *Originea românilor*, II, p. 193.

⁵⁷ Vezi *Principii de istoria limbii*, p. 213.

⁵⁸ Lista, selectivă, conține numai verbe vechi, moștenite din latină și împrumuturi din limbile slave și din maghiară sau derivate de la acestea pe teren românesc.

⁵⁹ Vezi Eugen Coșeriu, *Filozofia limbajului*, în *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), p. 19–24.

foloseau în limba veche expresii și perifraze verbale de tipul: *oamenii cuvântau* sau *grăiau unul cu altul, împreună ori între ei* etc. Totuși, s-ar putea spune că sistemul semantic al verbelor de comunicare era oarecum dezechilibrat, dată fiind absența unui verb care să desemneze atât sensurile *comunicării cu cineva* („a conversa”, „a sta de vorbă”, „a se sfătui”, „a se înțelege”, „a se certa” etc.), cât și pe acelea ale *comunicării despre ceva* („a (se) exprima”, „a spune, a zice cuiva”, „a se adresa” etc.), ca fr. *parler*, it. *parlare*, germ. *sprechen*, de exemplu. Probabil că acest fapt a făcut ca ucr. *hovoriti* – care conține ambele categorii de semnificații⁶⁰ – să pătrundă în Moldova de nord, Maramureș și Ardealul de nord încă de prin secolele al XI-lea – al XII-lea⁶¹ și de aici să se extindă în tot teritoriul românesc. Mărturie stau textele vechi care îl atestă încă din secolul al XVI-lea. Despre vechimea și circulația cuvintelor *vorovi* – *vorovă* probează, de asemenea, toponimul *Vorovești* din Moldova, atestat prima dată în 1456⁶², antroponimul *Voroveanu(l)*⁶³, atestat în 1576 în Țara Românească, și toponimul identic, atestat la începutul veacului al XVI-lea⁶⁴.

La Coresi, verbul *a vorovi* are ambele valențe semantice (etimologice), reflectate în următoarele semnificații: 1. a comunica cu cineva (construit cu dativul, probabil pentru că în context predomină ideea de „adresare către...”): *Doi bărbați voroviia lui (voroviia cu el N.TEST., vorbeau cu el B 1938). EV. 531*; 2. a interveni în favoarea, spre binele cuiva; a se ruga: *Mântuitorii sufletelor noastre... vorovește de noi lu Dumnezeu. ib. 142*. Cu același înțeles este folosit, e drept, o singură dată, și *a vorbi*: *Cela ce pentru păcatele noastre se-au dat și cela ce ne-au vorbit pentru această lume rea. L. 389/8*; 3. a rosti, a spune, a zice: *Nici cătră ceia ce purta pre el nu zise cu răstit: „...Ce voroviți?” EV. 244*; 4. a comunica, a face cunoscut ceva, a relata despre...: *De judecată vorovește lor Dumnezeu. ib. 306*. Dar cea mai veche atestare a verbului *a vorbi* are sensul „a discuta cu cineva, a sta de vorbă” și apare într-un document muntenesc din 1550: *acel om'va vorbi cu mine. STOICESCU, S. D. 161*. Faptul că și într-un alt document, din anul 1593, este atestat *a vorovi* cu același sens (*de multe ori amu vorovit cu Domniia-sa. DOC. Î. (XVI), 181*) pledează în favoarea ideii că ambele forme erau uzuale, în special cu semnificația „a comunica cu cineva”, aceasta constituind o necesitate de exprimare sintetică.

În textele rotacizante însă, *a vorovi* și *vorovă* nu sunt folosite cu sensurile „dicendi” etimologice. Sub influența sl. bisericesc *govoriti* „a face larmă, gălăgie,

⁶⁰ Vezi Б. Д. Гринченко, *Словарь украинского языка (нове видання)*, Berlin, 1925; *Украинско-русский словарь*, том I, Киев, 1953, s. v. говорити.

⁶¹ Pentru G. Ivănescu, „influența ucraineană a început a se impune asupra românilor prin prajma anului 1000 sau 1100” (*Istoria limbii române*, p. 437).

⁶² Vezi D. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 217; DRH, A, II, nr. 56, p. 81; cf. *ib.*, nr. 61, p. 91, și nr. 87, p. 125, XXIV, nr. 256, p. 239; DERS.

⁶³ Vezi DERS.

⁶⁴ *Ibidem*.

scandal; a se agita, a se zbuciuma; a se dezlănțui cu furie” și *govóru* „gălăgie, larmă, scandal; agitație, zbucium”⁶⁵, traducătorii au folosit verbul *a vorovi* pentru „a face larmă, gălăgie (discutând aprins); a se certa, a cârți; a se neliniști, a se zbuciuma”⁶⁶: *Pavelu... dzise: „Nu vorovireși (nu gâlcevireș N. TEST. 1648, nu vă turburați BIBLIA 1688, B 1938), că sufletul lui întru elu easte. COD. VOR.² 8^v/11. De aici, și la Coresi: Nu voroviși că sufletul lui întru el iaste. L. 95/9. Ce voroviși (gâlceviși N. TEST. 1648, BIBLIA 1688, vă zbuciumați B 1938) și plângeți? Fata n-au murit. TETR. 82. La voroavă apare sensul simetric: „larmă, gălăgie; dispută, ceartă; neliniște, zbucium”: *Vădzui fără-de-lege și vorroavă (price BIBLIA 1688, împerechere B 1938) în cetate. PSALT. HUR. 45^v/15. Fu în vreamea acea vorroavă (gâlceavă N. TEST. 1648, BIBLIA 1688, turburare B 1938) nu pușină de cale. COD. VOR.² 4^v/13. Iară alții altuceva striga în gloată, cum nu putea înțelege alesul dereptu voroava (de voroavă CORESI, pentru gâlceavă N. TEST. 1648, BIBLIA 1688, din pricina huietului B 1938). ib. 18^v/1. Locuțiunea fără-voroavă „tăcere, liniște, calm” calchiază slavonul *безговорниѣ*⁶⁷: *Multă fără-vorroavă fu (fiind tăcere mare N. TEST. 1648, multă tăcere făcându-se BIBLIA 1688, liniște mare s-a făcut B 1938). COD. VOR.² 18^v/11⁶⁸.***

Aceasta nu înseamnă că sensurile „dicendi” ale cuvintelor *a vorovi* și *voroavă* nu erau cunoscute de traducătorii primelor texte religioase românești. Dimpotrivă. Faptul că tocmai aceste cuvinte au servit pentru a reda semnificația „ceartă; gălăgie”, derivând din ideea comunicării, demonstrează contrariul. De altfel, a fost posibilă și o extensiune în acest sens pe terenul limbii române. În graiurile din Transilvania, cuvântul *voroavă*, cu sensul „dispută, ceartă”, se folosește și astăzi. Cu același sens, apare aici și varianta *voarbă*: *Apoi se făcu voarbă și oamenii se încăierara. POP., ap. SLAVICI, O. P. 236. La Creangă, modernul vorbă are aceeași accepție în contextul: Multă vorbă s-a făcut între tata și mama pentru mine. A.14.*

Începând din secolul al XVII-lea, o dată cu înmulțirea scrierilor diversificate pe genuri și stiluri literare, *vorovi* și *voroavă* se întâlnesc cu mai toate sensurile pe care le au astăzi *vorbi* și *vorbă*; acestea din urmă, la rândul lor, își fac simțită mai des prezența, cu precădere în Muntenia; Moldova și Transilvania au manifestat preferință pentru *vorovi* și *voroavă* până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

⁶⁵ Vezi *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка, томъ I, второе издание, Санктпетербургъ, 1867. s. v. говоръ, Max Vasmer, Russisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1950–1958, s. v. говор; cf. H. Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch, s. v. vorbă.*

⁶⁶ Pentru interpretarea semantică, vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 491–492; în versiunea românească, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 312. El sugerează o apropiere de v. rom. *vreaavă* „zarvă; agitație”.

⁶⁷ Vezi DA, s.v. *fără*.

⁶⁸ Au fost omise sensurile din care lipsește ideea comunicării, precum „a face efort, a-și da ostencala” (CORESI, TETR. 144); „a petrece; a stărui” (BIBLIA 1688, 669²/3); de asemenea, calcuri după slavonă.

Situația semantică a verbelor *vorovi* – *vorbi* și a postverbalelor *vorovă* – *vorbă* va fi prezentată, în continuare, sub forma unei scheme lexicografice rezumative, în care sensurile principale⁶⁹ vor fi ilustrate cu primele atestări ale perechilor *vorovi* – *vorbi*, respectiv, *vorovă* – *vorbă*, precum și cu atestări regionale reflectând diferite variante fonetice ale acestora.

VOROVI – VORBI 1. A avea facultatea, posibilitatea de a utiliza limbajul articulat: *Scoală-te și vorovește de grăiește*. DOSOFTEI, V. S. noiembrie 127^r/3. *Păcătoșul... măcar că vorbește... iaste mort*. ANTIM, O. 141. *De suschin aghe vorghesți*. MAT. FOLK. 1317, [Eu] *vorvesc*. ALRR – T I h 77/339, 429, 432; 2. A articula, a pronunța (sunete, cuvinte): *De abii pot italii să înțaleagă cuvintele lor, carile vorovăiesc*. CANTEMIR, HR. 157. *Acelea... este rău să și le vorbești*. GOLBESCU, P. 320/6. *Vorog'e sâsăit*. ALRR – T I h 73/395; 3. A utiliza o anumită limbă: *De feliu de limbă să fie vorovit*. CANTEMIR, HR. 362. *Vorbind limba greacă*. BUDAI-DELEANU, Ț. 245; 4. A-și exprima (oral) ideile, sentimentele etc.; a spune: *Și nu vorbesc ei acestea care le vorbim noi*. NEAGOE, ÎNV. 198. *Sv[ă]ntul... începu a vorovi și a să-ntreba*. DOSOFTEI, V.S. octombrie 59^r/13. *Fără nemică frică de celea ce-ș cugeta a horbi*. id. ib. decembrie 214^r/26; 5. *Se osebiia însuși, de vrea vorovi de boiari și de mesereri*. MOXA, C. 135. A comunica (oral), a face cunoscut cuiva, a aduce la cunoștință (publică); a expune, a relata: *Fără de rușine lucru să înțeleage... când vor vorovi (vor vorbi MUNT.) lucrure fără de rușine*. PRAV. 103; *A vorbi pe (ori de) cineva (de rău sau, învechit, rău): Pre boiariul norodului tău să nu-l vorbești de rău (să nu-l vorovești de rău ms. 45, să nu-i zici cele rele ms. 4389)*. BIBLIA 1688² II, 144–145; 6. A afirma; a declara, a mărturisi: *Vorovăsc unii cum să fie dat și o somă de bani*. N. COSTIN, L.² 338. *Nu poci să vorbesc cele ce nu știu*. ANTIM, O. 31; 7. A se răspândi vestea, a se zvoni, a se spune: *Așe se vorovește, că... au fostu*. NECULCE, L. 59. *Să vorbește de o rădicare de ostaș (a. 1703)*. FN 131; 8. A se adresa cuiva; a se ruga: *Acesta iaste slobozitoriu și mântuitoriu sufletelor noastre și vorovește de noi lui Dumnezeu*. CORESI, EV. 142. *Voi să vorbescu cătră voi*. NEAGOE, ÎNV. 217. *Vorovind... și jeluind cătră un sameș*. DOSOFTEI, V. S. septembrie 11^r/7; 9. A discuta cu cineva; a sta de vorbă: *Multe vorovi cu nuși*. VARLAAM, C. 127. *Să vorovască cu el de rândul beseareciei*. N. TEST. 1648, 268^r/18. *Nici să vorbești mult cu ei*. NEAGOE, ÎNV. 171. *Vorobind de-a pururea cu zmeul*. HALIMA (1783), 20^r/30. *Nu-i dați stare a sta,... Horbe de a vorobi Nici cu mumă, nici cu tată*. MARIAN, Ș. R. I, 131. *Șed să vorvăsc (Vașcău)*. ALR I 1322/80; 10. A se sfătui; a conveni, a se înțelege: *Curăbiiarii să voroviră și stătură*. VARLAAM, C. 395. *Atunce Fist vorovindu-să cu (întrebă-se cu COD. VOR.², grăind împreună cu BIBLIA 1688, luând cuvânt cu*

⁶⁹ Au fost eliminate, nefiind relevante pentru demonstrația etimologică, sensurile noi și cele regionale care nu reflectă concurența între cele două forme în limba veche, precum și construcțiile fixe (locuțiuni și expresii), majoritatea create în ultimele două secole, când *vorbi* și *vorbă* se impuseră în limba scrisă.

B 1938) săborul răspunse. N. TEST. 158 ^v/12. *Banul... s-ar fi vorbit pe taină cu altă boierime.* R. POPESCU, CM I, 408. *S-a voroghit Trii stăpâni... Ca să ti omoari.* GRAIUL, I, 294. *Că ești doi s-o vorozit Pă tin'e de omorât.* T. PAPAHAĞI, M. 121. *Veri se voroviră, Mi se sfătuiră.* FOLC. TRANSILV. I, 77.

VOROAVĂ – VORBĂ 1. Șir de cuvinte prin care se exprimă (oral) idei, sentimente etc.; spusă, zisă; cuvânt: *Voroavele și cuventele tinerilor.* VARLAAM, C. 386. *Cuvinte spurcate și... vorbe scârnave... nu să cad.* NEAGOE, ÎNV. 126. *Stănică... rămase cu vorvele întrerupte pe buze.* PELIMON, I. 150/2. *De la Măgura încolo și voarvele-s altele.* ARH. FOLK. VII, 53. *M-ai îmbătat cu voarvele tale (Groși – Baia Mare).* ALR II 3711/349. (Fig.) *Când tac a zilei voarve, șoapte.* MATEEVICI, O. I, 148; 2. Ceea ce comunică (oral) cineva; relatare: *În mijlocul altor voroave, grăi ș-aceasta cătr-înșii.* VARLAAM, C. 127. *Să vezi... ce vorbe și ce graiuri vei vorbi cu solul.* NEAGOE, ÎNV. 270. *Știi tu ce?! İși sfârși baba voarbele (Arad).* POP., ap. SLAVICI, O. P. 232; 3. Cuvântare, discurs; predică: *Sv[î]nția sa, făcând o voroavă de horbă, povesti limpede.* DOSOFTEI, V. S. noiembrie 179 ^v/17. *Vorba mea nu iaste vrednică niciodată ca să îndulcească... auzurile ascultătorilor.* ANTIM, O. 16; 4. Sfat, povață, învățătură; îndemn; poruncă: *Pururea asculta sv[î]nteze lor voroave și-mvătățuri.* DOSOFTEI, V. S. octombrie 73 ^v/19. *Băgat-ai în cap vorbele mele? CREANGĂ, P. 208;* 5. Promisiune; angajament: *Nu să încredea în... nestătătoarea a lui... voroavă.* M. COSTIN, O. 303. *İși ținea cinstită horba.* NECULCE, L. II, 282/10. *Nu s-o țânū de horbă (Toplița).* ALR II 4842/228; 6. Înțelegere, învoială; tocmeală: *Așea și noi aceasta voroavă avem cu svinșii.* VARLAAM, O. 224. *Și pe vorbă aceea au dat ei oile turcului (a. 1753).* ȘTEFANELLI, D. C. 52; 7. Știre, veste; zvon: *Dzi din dzi voroava izbucnește.* DOSOFTEI, O. I, 43. *Dân om în om mergând vorba, au ajuns și la domn.* R. POPESCU, CM I, 393; 8. Bârfă, clevetire: *Neputând suferi vorova oamenilor au fugit cu dânsul.* DOSOFTEI, V. S. noiembrie 154 ^v/10. *Vorbe să aude în tot felul de minciuni (a.1787).* FURNICĂ, D. C. 172; 9. Discuție; conversație; taifas: *Unul una, altul alta răspundzând, să lămurește cu voroava lucrul.* M. COSTIN, O. 122. *D[ŷ]mnizău numai un ceas singur ș-au ales, iară tu și acesta îl cheltuiești... în vorbe și în răsuri (a. 1691).* GCR I, 293/34. *Cu răbdare, cu voarbe și omenii Stavilă să pui odată la atâtea nebunii.* FACCA, în PR. DRAM. 109. *A sta (sau a ședea) de (ori, învechit și regional, la, învechit, în) vorbă (cu cineva): Boiarii și slugile... vor sta în vorbă.* NEAGOE, ÎNV. 260. *Au stătut la voroavă cu boierii.* M. COSTIN, O. 121. *Stau de horbă (Toplița).* ALR II 4838/228. *Să mai stăm de vórbă (Beiuș).* A I 31; 10. Vorbire; vorbit: *İncetă İliu de voroavă.* BIBLIA 1688, 379 ^v/19. *Tăcură din vorbă.* GORJAN, H. I, 16/31. *A face vorbă: Vrem să facem voroavă (vorbă MUNT.) pentru rândul furtișagului.* PRAV. 29; 11. Mod, manieră, stil de a vorbi: *Graiul și voroava lor iaste plină de blândețe.* NEAGOE, ÎNV. 198. *Altă vorbă trebuie celui învățat și alta celui neînvățat.* ANTIM, O. 136; 12. Elocvență, stil ales: *Domnul voroavei râmlenești, Țitero.* N. COSTIN, L. 35. *A îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor iaste dată ritorilor.*

ANTIM, O. 29. *A amăgi pă om de tot prin voroabă*. CANTACUZINO, N.P. 76^v/16; 13. Grai, limbă: *Harvat [era]... sârb pre voroava lui cea sârbească*. N. COSTIN, L. 513. *Să cheamă aceea laptele creștinătății, iară după vorba de obște, catihism* (a. 1774). GCR; II, 99/29; 14. Voce, glas; timbru: *Precum îți cunose voroava, să nu fii fost tu cel ce m-ai chemat*. MINEIUL (1776), 57^v/19. *Dar n-auzii vorba ta, Ci auzii pe maică-ta*. JARNÍK – BÂRSEANU, D. 61. *S-aude vuârvă dă om* (Ceica – Beiuș). ALR I 1367/305. *Te-am cunoscut pă horbă, de pă horbă* (Beclean). ALR II 3194/260.

Faptele de limbă astfel prezentate permit formularea următoarelor constatări, legate în primul rând de conținutul semantic al cuvintelor respective, cu consecințe în elucidarea unor aspecte etimologice: a) între cele două perechi lexicale există, în limba veche, o sinonimie perfectă; persistența acesteia pe parcursul a două-trei sute de ani de „concurrentă” atestată, în care nu s-a produs nici o diferențiere, nici o specializare semantică a vreuniei dintre ele, se prezintă ca o curiozitate lingvistică⁷⁰; din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, *vorovi* și *vorovă* dispar complet din texte, fiind, peste tot, înlocuite de *vorbi* și *vorbă*; b) faptul că *a vorbi* – *vorbă* apar, cu același semantism, în cele mai multe cazuri mai târziu decât *a vorovi* – *vorovă*, permite considerarea lor ca variante ale acestora din urmă; c) conținutul preponderent verbal al majorității semnificațiilor substantivelor *vorovă* și *vorbă*, ca și apariția mai târzie a acestora față de verbele corespunzătoare *a vorovi* și *a vorbi*, confirmă statutul de postverbale⁷¹ ale substantivelor respective. Apariția mai târzie a postverbalului *vorbă* a avut consecințe și asupra evoluției sinonimului parțial *cuvânt*, care „avea în limba veche o întrebuințare mai deasă și mai multe accepțiuni decât astăzi, când, în foarte multe cazuri, a fost înlocuit prin *vorbă*” (DA, s. v. *cuvânt*).

2. Exemplele ilustrative din schema prezentată conțin, pe lângă *a vorovi* – *a vorbi* și *vorovă* – *vorbă*, forme concurente multă vreme în variantele (dialectele) vechii române literare⁷², și alte forme alterate sau „hibride”, atestate în graiuri, iar

⁷⁰ O situație similară s-ar regăsi în română, în cazul verbelor *a vrea* (< lat. *volere*) și *a voi* (< sl. *voliti*) (vezi Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1997, s. v.). Dar și în acest caz avem a face cu o interpretare eronată a realității lingvistice: *a voi* nu este decât o variantă a verbului *a vrea* (< lat. *volere*); vezi DLR, litera *V*, partea a 3-a (ms.), s. v. *vrea*.

⁷¹ Vezi Sextil Pușcariu, în DR III (1924), p. 838 și DR IX (1938), p. 433.

⁷² Bineînțeles, între cele două forme nu se pot stabili, în realitate, granițe ferme. Uneori, același scriitor folosește ambele variante, manifestând însă preferință pentru una dintre ele. De pildă, la Coresi predomină *vorovi*, deși tot în scrierile lui este atestat *vorbi*; în *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, se întâlnesc mai ales *vorbi* și *vorbă*, deși, sporadic, apare și *vorovă*; M. Costin utilizează curent *vorovi* și *vorovă*, dar tot el folosește, probabil primul în Moldova, *vorbi* și *vorbă*; la fel, Neculce și Cantemir, în scrisul cărora abundă formele vechi, dar apare, rar, și *vorbă*; cronicarii munteni utilizează, în schimb, *vorbi* și *vorbă*, deși folosesc destul de des și *vorovă*; situația este diferită la Antim Ivireanul, la care numai sporadic apar *vorovi* și *vorovă*, și exemplele se pot înmulți. Vor apărea, desigur, atestări noi care pot modifica, pe alocuri, raportul dintre cele două forme, dar care nu vor putea infirma constatarea, în ansamblu.

unele dintre ele, sporadic, și în limba veche, precum: *vorví*, *vorg'i*, *horbí*, *vorobí*, *vorog'i*, *vorozí*, respectiv *vórvă*, *voárvă*, *hórbă*, *voárbă*, *vorová*.

Cu câțiva ani în urmă, Ion Gheție⁷³ formula câteva principii fundamentale în cercetarea foneticii, morfologiei istorice și a lexicului vechi românesc, atrăgând, totodată, atenția că studiile de până acum „s-au limitat, de regulă, să stabilească corespondențe între sunetele (formele) originare și cele din româna literară, sărind de obicei peste fazele intermediare și neglijând cel mai adesea fenomenele dialectale care n-au fost încorporate în norma supradialectală” (p. 7). Cercetarea istoriei cuvântului *vorbă* este edificatoare în acest sens. Au fost nesocotite variantele dialectale care constituie verigile intermediare între vechiul *vorovi* și *vorbi*.

Cum am văzut, Gr. Crețu, S. Pușcariu, O. Densusianu (într-o primă etapă) admiteau, pe la începutul secolului trecut, că *a vorbi* ar fi putut rezulta din *a vorovi*, prin sincopa celui de al doilea *o* și prin disimilația lui *-v-* (din *-rv-*) în *-b-*. Mai ales formele regionale, înregistrate în atlasele lingvistice și în anchetele dialectale, reflectă tipurile de accidente fonetice capabile să valideze această ipoteză.

Dar înainte de a trece la examinarea acestor variante, se impun unele precizări rezultate din cercetarea textelor (literare) vechi. Astfel, faptul că în secolul al XVI-lea, verbul *a vorovi* (< ucr. *hovoriti*), pătruns inițial în nordul teritoriului dacoromân, este atestat în Muntenia și Moldova (inclusiv în toponimie și antroponimie), dovedește în mod cert circulația lui generală în epocă. Apariția mai întâi în Muntenia a variantelor *a vorbi* – *vorbă* și folosirea lor predilectă în această parte, pe tot parcursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, ar putea permite presupunerea că în această zonă s-ar fi produs inovația care apoi s-ar fi difuzat în restul teritoriului (mai ales pe cale livrescă). Dar fiind vorba de inovații spontane care nu formează arii de răspândire, accidentele fonetice respective (sincopa lui *o* neaccentuat și disimilația lui *-r-* din grupul *-rv-* în *-b-*) s-au putut produce oriunde și oricând.

Mărturie în acest sens stau faptele dialectale de astăzi. *A vorovi* și *vorová* se regăsesc numai în graiurile din Transilvania (ALR II/I h 20, h 24, h 27, h 29, h 31, h 33, h 108, MN 6 875, 10, ALR SN V h 1 391, h 1 477, ib. VII h 1 965, ALRR – T I h 71, h 73, ib. II h 200, A I 21, 26), unde, cel mai adesea, concurează cu dialectalele *a grăi* – *grai*, *a băsădi* – *besadă* și, firește, cu literarele *a vorbi* – *vorbă*. Varianta regională *vorví* este înregistrată, de asemenea, numai în graiurile de peste munți, așadar numai în aria *vorovi* (ALR I 1 322/80, ALRR – T I h 71/350, 399, 428, 429, 430, 431, 432, 433, h 73/429, ib. II h 200/429, 432, A I 31, 35); acest fapt demonstrează în mod evident propensia spre pronunțarea sincopată a verbului *a vorovi*. De regulă, forma sincopată *a vorví* (*vorvésc*, *vorvéști* etc.) înlocuiește pe *a voroví* (*vorovésc*, *vorovéști* etc.) și, prin disimilația: *v – (r)v > v – (r)b*, devine *a vorbí* (*vorbésc*, *vorbéști* etc.). Nu trebuie exclusă, pentru perioada modernă, influența literarului *a vorbi* (*vorbésc*, *vorbéști* etc.). În mod firesc, postverbalele

⁷³ Vezi *Introducere în dialectologia istorică românească*, București, 1994.

vórbă și *voárbă* apar în aceleași zone, dar și în câteva locuri din afara ariei *vorvî* (<*vorovî*), adică din afara Transilvaniei (PELIMON, I. 150/22, IZV. V, 16, ARH. FOLK. VII, 53, MATEEVICI, O. I, 148, ALR I 1 367/305, ALR I/I h 28/295, 305, 337, 355, 359, ALR M I/I h 41/595, ALR II 3 711/345, A I 31, III 4 și la I. Popovici, *Rumänische Dialekte*, p. 132⁷⁴). S. Pușcariu⁷⁵ considera că varinata *vórvă* (ALR I 93/351, 595) ar fi provenit din *vórbă* prin asimilație consonantică îndepărtată ($v - b > v - v$), cu precizarea că schimbarea este mai puțin obișnuită. Dacă pentru puținele cazuri înregistrate în aria *vórbă* (Muntenia și Moldova), acolo unde vorbitorii rostesc curent *vorbă*, o asemenea explicație poate fi acceptată, pentru numeroasele cazuri aflate în aria *vorová*, singura explicație rămâne disimilația: $v - (r)v > v - (r)b$ (*vórvă* > *vórbă*). Numai aici vorbitorul, abandonându-l pe *vorová*, rostește *vórvă* sau *vórbă*. Astfel, în ALR I/I h 28, de exemplu, în întreaga Transilvanie se înregistrează numai două forme, *vórbă* și *vórvă*, *vorová* fiind complet înlocuită de aceasta din urmă. Disimilația $v - (r)v > v - (r)b$ și, în general, trecerea consoanelor $v - b$ una în locul alteia se întâlnește și în alte cazuri: *sărbúșcă* – *Sărvúșcă* n. pr., *sérvus* „salut” – *sérbus*, *lódbă* – *lódvă* etc. Varianta învechită și regională *vorobî* (HALIMA (1783), 20^v/30, MARIAN, S. R. I, 131, TEAHA, C. N. 77) și postverbalul, învechit și regional, *voróábă* (CANTACUZINO, N. P. 76^v/16, 150^v/26, CIHAC, I, 320) au rezultat probabil tot prin trecere lui *-v-* la *-b-*, prin disimilație⁷⁶. Forma *voárbă* (POP., ap. SLAVICI, O. P. 232, ALR I 1 558/302, ib. I/I h 28/30, 35, 61, 65, 77, 80, 315, A I 26) confirmă tendința spre metafonie⁷⁷, la nivelul graiurilor, a lui *ó* în poziție *-ă*, din *vórbă*, la fel ca în cazul lui *vorová* (< *voróvă*, postverbalul lui *vorovî*), *voárvă* (< *vórvă*, postverbalul lui *vorvî*).

Este posibil ca *vorovî* (*vorovésc*, *vorovéști* etc.) să fi devenit, în unele graiuri palatalizante, *vorog'í* (*vorog'ésc*, *vorog'éști* etc.)⁷⁸. În urma sincopării, va fi rezultat *vorg'í* (*vorg'ésc*, *vorg'éști* etc.).

Pentru G. Ivănescu, variantele învechite și regionale *hórbî* și *hórbă* (frecvente în Moldova și Transilvania), ca și formele verbale cu labiala *b* și cu labiodentala *v* palatalizate (*vorog'í*, *voróží*, *vorg'í*) ar proba vechimea cuvintelor *a vorovî* – *a vorbî* în partea de nord a teritoriului dacoromân. Potrivit concepției sale⁷⁹, palatalizarea labialelor

⁷⁴ Apud G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, Iași, 1989, p. 28.

⁷⁵ În DR IX (1938), p. 407 și în *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, p. 130 (§ 62). Tot aici, p. 163 (§ 87), Pușcariu, reluând o idee mai veche, admite că *vorbî* a provenit din *vorovî*, prin sincopa lui *o*.

⁷⁶ Ar fi putut rezulta și sub influența lui *a vorbî* – *vorbă*.

⁷⁷ Cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 636.

⁷⁸ Pentru aria palatalizării lui $v > g'$, vezi Dimitrie Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR IX (1938), p. 142–143, și h 5, 5^a; pentru circulația formelor vechi cu $v > g'$, vezi Ion Gheție, *op. cit.*, p. 87.

⁷⁹ Vezi *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 168–170; *Istoria limbii române*, p. 332 și 485. Pentru Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, p. 468–471, Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 121, Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 29, Ion Gheție, *op. cit.*, p. 87, Andrei Avram, *Câteva cazuri de hipercorectitudine aparentă*, în *Probleme de etimologie*, București, 2000, p. 84, palatalizarea labialelor și a labiodentalelor este un fenomen târziu, petrecut după secolele al XV-lea – al XVI-lea.

și transformarea lui *v-* (urmat de *o, u*) > *h-* s-au petrecut prin veacurile al XI-lea – al XII-lea, adică tocmai în perioada în care s-a manifestat influența ucraineană*.

ABREVIERI

- AI, III = Material (manuscris) cules în anchetele dialectale efectuate de institutele de lingvistică ale Academiei, în anii 1949 ș. u.; I (Valca Crișului Negru), III (Valea Jiului).
- ALR I = *Atlasul lingvistic român...* Partea I. Material necartografiat.
- ALR I/I = *Atlasul lingvistic român...* Partea I (ALR I), vol. I, Cluj, 1938.
- ALR II/I = *Atlasul lingvistic român...* Partea a II-a (ALR II), vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român...* Partea a II-a. Material necartografiat.
- ALRM I/I = *Micul Atlas lingvistic român.* Partea I (ALRM I), vol. I, Cluj, 1938.
- ALR SN V, VII = *Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. V, București, 1966; vol. VII, București, 1972.*
- ALRR–T I–II = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania, vol. I, București, 1992; vol. II, București, 1997.*
- ANTIM, O. = Antim Ivireanul, *Opere.* Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972.
- AR = „Albina românească”, Iași, I (1829) ș. u.
- ARH. FOLK. B (1938) = „Anuarul Arhivei de folklor”, Cluj, București, I (1932) ș. u.
- = *Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă... de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction, București, 1938.
- BIBLIA 1688 = *Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului și a Noului Testament.* Tipărită întâia oară la 1688... [Ediția a II-a], București, 1988.
- BUDAI-DELEANU, Ț. = I. Budai-Deleanu, *Țiganiada.* Ediție îngrijită de J. Byck. Studiu introductiv de Ion Oană, [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, [1953].
- BUL. COM. IST. = „Buletinul Comisiei istorice a României”, București, I (1915) ș. u.
- CANTACUZINO, N. P. = Florian, *Numa Pompilius, al doilea crai al Romii...*, tălmăcit de [Ioan] C[antacuzino], 1796; ms. BAR, cota 1550.

*Acest text și-a propus să prezinte specialiștilor argumentele care susțin o soluție etimologică diferită de aceea acceptată astăzi cvasiunanim pentru substantivul *vorbă* și, în consecință, pentru verbele *a vorbi* și *a vorovi*, rezultate în urma cercetării lexicografice întreprinse în vederea redactării articolelor corespunzătoare la *Dicționarul limbii române* al Academiei. Faptul că și după revizia finală a acestora, operație la care am colaborat cu colegul Ioan Oprea, a fost menținută etimologia propusă inițial, a constituit o primă confirmare a corectitudinii demersului nostru. Încurajatoare a fost și discuția, pe aceeași temă, cu Dragoș Moldovanu, căruia îi adresez mulțumiri și pe această cale, pentru sugestiile oferite. Mulțumesc, de asemenea, pentru atestările din fișierele personale colegilor Laura Manea (Dosoftei, *Viețile sfinților*), Eugenia Dima (traduceri muntenești din secolul al XVIII-lea) și Mircea Ciubotaru (documente istorice), iar Doinei Hrcapcă, secretar științific al redacției „Anuarului”, pentru observațiile competente care au dus la îmbunătățirea textului predat spre publicare. Am beneficiat, ca și alte dăți, de sprijinul științific și moral venit din partea Domnului Ion Gheție, față de care îmi exprim, și cu acest prilej, întreaga recunoștință.

- CANTEMIR, HR. = Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, publicat sub auspiciile Academiei Române... de Gr. G. Tocilescu, București, 1901.
- CANTEMIR, I. I. = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, I–II. Ediție îngrijită și studiu introductiv de P. P. Panaitescu [și] I. Verdeș, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- CIHAC, I = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Vol. I. Éléments latins...*, Francfort, Berlin, Bucarest, 1870.
- CM I – II = *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu; I: Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul Cantacuzinesc, Radu Popescu; II: Radu Greceanu, Anonimul Brâncovenesc, București, Editura pentru Literatură, 1961.
- COD. VOR.² = *Codicele voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- CORESI, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură [1581]*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele grafice Socec et Comp., 1914.
- CORESI, L. = Diaconul Coresi, *Lucrul apostolesc. Apostolul*, [1563], București, Cultura Națională, 1930 (Academia Română. Secțiunea Literară. Texte de limbă din sec. XVI, reproduse în facsimile, îngrijite de I. Bianu).
- CORESI, TETR. = *Tetraevanghelul* diaconului Coresi [1560–1561]. Reimprimat după ediția primă... de... Gherasim Timuș Piteșteanu. Cu o prefață de Constantin Erbiceanu, București, 1889.
- M. COSTIN, O. = Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- N. COSTIN, L. = Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. Ediție cu o introducere de Ioan Șt. Petre, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1942.
- N. COSTIN, L.² = Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711, Opere*, I. Ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. S. Stoide și I. Lăzărescu. Prefață de G. Ivănescu, Iași, Editura Junimea, 1976.
- CREANGĂ, A. = Ion Creangă, *Scrierile lui...*, vol. II, *Amintiri din copilărie*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1892.
- CREANGĂ, P. = Ion Creangă, *Scrierile lui...*, vol. I, *Povești*, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1890.
- DERS = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600*, București, 1981.
- DOC. Î. (XVI) = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*. Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru. Introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- DOSOFTEI, MOL. = D. Pușchilă, *Molitvelnicul lui Dosoftei*. Studiu de..., București, 1914 (extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXVI, 1913–1914. Memoriile Secțiunii Literare, p. 1–114).
- DOSOFTEI, O. I = Dosoftei, *Opere*, I. *Versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, București, Editura Minerva, 1978.
- DOSOFTEI, V. S. DR = Mitropolitul Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*, Iaș, 1682–1686. = „Dacoromania”, Cluj, I (1920–1921) ș. u.

- DRH = *Documenta Romaniae historica*, București, Editura Academiei, A. Moldova, I (1975) ș. u.; B. Țara Românească, I (1966) ș. u.
- FN = Emil Vărtosu, *Foletul novel*. Calendarul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. 1693–1704, București, 1942.
- FOLC. TRANSILV. = *Folclor din Transilvania*, [București], Editura pentru Literatură, vol. I (1962) ș. u.
- FURNICĂ, D. C. = Dum. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul românesc. 1473–1868*, București, Tipografia România Nouă, 1931.
- GCR I–II = M. Gaster, *Chrestomație română*, Leipzig–București, F. A. Brockhaus–Socec & Co., 1891.
- GOLESCU, P. = [Dinicu Golescu,] *Adunare de pilde bisericesti și filosofesti...* Buda, 1826.
- GORJAN, H. = I. Gherasim Gorjan, *Halima sau povestiri mitologhicești arabesti...*, tom. I și II, [București], 1835.
- GRAIUL, I = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, București, Socec & Co., 1906.
- GR. S. = „Grai și suflet”, București, I (1923) ș. u.
- IZV. = „Izvorășul”, Turnu-Severin, I (1920) ș. u.
- Jahresb. = „Jahresbericht des Instituts für rumänische... zu Leipzig”, I (1894) ș. u.
- JARNÍK – BÂRSEANU, D. = Ioan Urban Jarník și Andrei Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Edițiunea Academiei Române, București, 1885.
- MARIAN, S. R. I–III = Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic, vol. I–III, București, 1898–1901.
- MATEEVICI, O. = Alexei Mateevici, *Opere*. Ediție critică de Ion Nuță, Efim Levit, Sava Pânzaru, vol. I, Chișinău, Editura Știința, 1993.
- MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese și publicate... prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, București, Tipografia Corpului Didactic, 1900.
- MINEIUL (1776) = Chir Chesarie, episcopul Râmnicului, *Mineiul*. Luna lui octombrie..., 1776.
- MOXA, C. = Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, Editura Minerva, 1989.
- NEAGOE, ÎNV. = *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, București, Editura Minerva, 1970.
- NECULCE, L. = Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediția a II-a, revăzută, [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959.
- N. TEST. 1648 = *Noul Testament* tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, [reeditare], Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Albei-Iulia, 1988.
- T. PAPAHAGI, M. = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, Cultura Națională, 1925.
- PELIMON, I. = Al. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, București, Imprimeria Națională a lui Iosif Romanov et Comp., 1858.
- R. POPESCU, CM I = Radu Popescu, în *Cronicari munteni*, I, București, 1961.
- PRAV. = *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, însoțită... de... *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab. [Ediție] de S. G. Longinescu, București, Carol Göbl, 1912.

- PR. DRAM. = *Primii noștri dramaturgi*. Ediție îngrijită și glosar de Al. Niculescu, [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, [1956].
- PSALT. HUR. = *Psaltirea Hurmuzaki* [ms. BAR, cota 3077].
- SLAVICI, O. P. = Ioan Slavici, *Opere, I. Povești*. Text ales și stabilit la volumul I: Dumitru Pop, Ion Șeulean, Octavian Șchiau, Constantin Mohanu. Cronologia vieții și a operei, cronologia receptării critice și glosar: Constantin Mohanu. Note: Dumitru Pop, București, Editura Minerva, 2000.
- STOICESCU, S. D. = Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, București, Editura Academiei, 1968.
- ȘTEFANELLI, D. C. = T. V. Ștefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, București, Socec, 1915.
- TEAHA, C. N. = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, [București], Editura Academiei, 1961.
- VARLAAM, C. = Varlaam, *Cazania (1643)*. [Ediție de J. Byck], București, Editura Fundațiilor, 1943.
- VARLAAM, O. = Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catihismului calvinesc*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, București, Editura Minerva, 1984.
- ZRPh = „Zeitschrift für romanische Philologie”, Halle, I (1876) ș. u.

UNE ÉTYMOLOGIE CONTROVERSÉE:

vorbă < (anc. roum. *dvorbă* <) sl. *dvorĭba*

RÉSUMÉ

Dans la première partie (I.) sont présentées les trois hypothèses formulées au cours du temps envisageant l'origine du mot *vorbă* (et *vorbi*): 1) lat. *verbum*, 2) étymologie interne (*vorbi* < anc. roum. *vorovi*) et 3) sl. *dvorĭba* (évolution sémantique de l'anc. roum. *dvorbă* «assemblée» soutenue surtout par l'évolution analogique du lat. *conventus* «assemblée» > *cuvânt*). La solution étymologique qu'on y propose met en valeur l'idée de l'étymologie interne: *vorbi* < anc. roum. *vorovi* < ukr. *hovoriti* et probablement l'anc. sl. *govoriti*; *vorbă* et *vorovă* sont postverbaux.

Puisque l'étymologie *vorbă* < (anc. roum. *dvorbă* <) sl. *dvorĭba* est acceptée depuis longtemps par la plupart des linguistes, il s'imposait que la deuxième partie de l'étude (II.) soit un exposé des arguments (historiques et linguistiques) pour infirmer cette étymologie-là. Il est très probable que le sl. *dvorĭba* (> anc. roum. *dvorbă*) fût adopté par le roumain à l'époque de la formation des Principautés, comme terme administratif utilisé à la Cour. Ce mot-là est attesté tardivement dans la Moldavie du XVIIe siècle. À cette époque-là il gardait le phonétisme et le sémantisme de la langue d'origine (le slave), maintenus jusqu'à sa disparition (le XVIIIe siècle). En Valachie le slavonisme *dvorbă* n'est pas attesté. Mais ici on rencontre, dans le XVIe siècle, les premières attestations du verbe *a vorbi* (considéré par les adeptes de cette étymologie-là comme dérivé de *vorbă*). Par conséquent on peut soutenir qu'il n'y a aucune relation étymologique entre le slavonisme *dvorbă* et les mots «de déclaration» *vorbă* – *vorbi*.

L'investigation sémantique et phonétique du matériel linguistique étudié impose la conclusion que l'origine éloignée du mot *vorbă* se trouve dans l'ukr. *hovoriti* et, probablement, dans le sl. *govoriti* adoptés par le roumain sous la forme *vorovi*. Dans la partie finale du travail (III.) sont présentés les arguments linguistiques qui soutiennent, d'une part, l'évolution du verbe *a vorbi* à partir de l'anc. roum. *a vorovi*, par des accidents phonétiques (la syncope de *o* sans accent et la dissimilation *v – v* > *v – b*), et, d'autre part, le fait que les mots *vorbă* et *vorovă* sont postverbaux.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2